

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ

Постановка проблеми. У вихованців школи-інтернату надзвичайно слабо виражена пізнавальна потреба, навіть у таких її примітивних формах, як інтерес до нових фактів, до яскравих життєвих прикладів, до незвичайних явищ. Дослідники відзначають, що багато дітей охоче виконували навіть важку, що вимагає зусиль, роботу на оцінку або заради похвали, але практично ніколи - з інтересу.

Наведені факти дозволяють прийти до висновку, що при нормальному в цілому рівні інтелекту він повністю не використовується вихованцями ні в навчанні, ні навіть у житті. Це викликано тим, що життя у дитячому закладі закритого типу влаштоване так, що воно в принципі не вимагає особливих інтелектуальних зусиль з боку вихованців. Все це призводить до того, що у психології здобуло назву «інтелектуальна пасивність». Інтелектуально пасивні діти зустрічаються чи не в кожному класі, однак їх буває порівняно небагато. У школі-інтернаті, за спостереженням дослідників їх багато і особливістю дітей з інтернату є те, що інтелектуальна пасивність проявляється у них не тільки в навчальних ситуаціях, але і під час вирішення життєвих завдань і проблем [2].

Найбільші труднощі і відхилення від нормального становлення особистості вихованців дитячих будинків відзначаються всіма дослідниками в емоційно-вольовій сфері: у порушенні соціальної взаємодії, невпевненості в собі, зниженні самоорганізованості, цілеспрямованості, недостатньому розвитку самостійності («сили особистості»), неадекватної самооцінки, нездатності вибудувати нормальні взаємини з оточуючими, аж до повної відсутності тенденції до співпраці.

Ситуативність у поведінці, нездатність до конструктивного вирішення проблем, організації своєї діяльності, самостійного дотримання правил гри обумовлена тим, що спілкування дітей з дорослими у дитячому будинку не додає дитині самостійності, а, навпаки, різко обмежує її твердим режимом дня, постійними вказівками дорослого, що слід робити у той чи інший момент часу, контролем з боку дорослого, формуючи тим самим звичку до «покрокового» виконання чужих вказівок. Діти психологічно відчужені від людей, і це відкриває їм «право» до правопорушень. У школі, куди діти з дитячого будинку ходять навчатися, однокласники з сімей виступають в їхній свідомості як «вони», що розвиває складні конкурентні, негативні стосунки дітей з дитбудинку і домашніх дітей.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідники даної проблеми М. Василькова, А. Довгалевська, Л. Дробот, одноставні у своєму висновку про те, що при загальному розвитку дітей-сиріт його рівень значною мірою варіює залежно від типу установи, контингенту дітей, характеру проведеної виховної роботи і низки інших факторів, тому неможливо, очевидно, говорити про якийсь рівень інтелекту, характерний для дітей, що ростуть без батьків. Істотним чинником є вік, в якому дитина потрапляє до дитячого будинку, і тривалість її перебування в ньому. У цьому зв'язку становить інтерес дослідження І. Лангмеєра і Матейчека, проведене на початку 60-х років ХХ століття. За результатами дослідження виявилось, що фізичний розвиток дітей (зріст, розмір голови, вага) в основному тим краще, чим довший період часу, прожитий дитиною в установі. Але рівень інтелекту опинився в очевидному протиріччі з фізичним розвитком: чим раніше діти потрапляли до установи, тим помітнішим був запізнілий розвиток їхнього інтелекту [3].

Мета нашої статті – розглянути аспекти морального виховання дітей-сиріт за умов урахування попереднього життя дитини, що було джерелом формування в неї психологічних комплексів, труднощів у соціалізації та самореалізації.

Виклад основного матеріалу. З моменту народження і до останнього дня життя,

людина проходить складний життєвий шлях, що складається з декількох етапів, під час яких відбувається розвиток особистості, дорослішання людини. І наскільки гармонійно буде відбуватися становлення особистості в ранній юності, залежить від безлічі факторів: цінностей суспільства, суспільних поглядів на підростаюче покоління, взаємин, які склалися у сім'ї, особистісних якості самої людини, яка дорослішає.

Дитинство – це період, коли закладаються фундаментальні якості особистості, що забезпечують психологічну стійкість, моральні орієнтації, життєздатність і цілеспрямованість. Ці духовні якості особистості не розвиваються спонтанно, а формуються в умовах вираженої батьківської любові, коли родина створює у дитини потребу бути відданим, здатність співпереживати і радіти іншим людям, нести відповідальність за себе та інших, прагнення навчитися самому.

Щоб дитина комфортно себе почувала в емоційному плані, необхідні соціальні умови, які визначають її побут, її фізичне здоров'я, характер її спілкування з оточуючими людьми, її особисті успіхи. На жаль, майже у всіх установах, де виховуються діти-сироти, середовище проживання, як правило, сирітське, притулкові, казармове.

Причини, що визначають як несприятливі у психологічному розвитку дітей, які виховуються у закритих дитячих установах можна охарактеризувати як:

- неправильну організацію спілкування дорослих з дітьми, неспроможність тих його форм, що домінують у дитячих установах, особливо дошкільних дитячих будинках;
- непостійність, часту зміну дорослих, які виховують дітей;
- недоліки програм вихователя і навчання, у не компенсуючих дефектах розвитку, викликаних відсутністю сім'ї;
- недиференційованість підходу до дітей у процесі їх виховання і навчання: розміщення дітей з різним ступенем затримок у психічному розвитку в одній групі.

Таким чином, проблема психологічної допомоги дітям-сиротам і дітям, які залишилися без батьків вимагає об'єднання зусиль соціальних працівників, психологів та педагогів у розробці індивідуальних методик роботи з кожною дитиною, які опинилися в дитячому будинку. Сирітство, як соціальне явище існує стільки ж, скільки існує людство, і є невід'ємним елементом цивілізації. Мати є центральною фігурою в системі родинного виховання. Були висунуті і пізніше стали все ширше використовуватися поняття «материнська турбота» та «материнство». Особливого звучання вони набули у неофрейдівській літературі (А. Фрейд, Дж. Боулбі, Р. Сірс). Підкреслюється значення її біологічних зв'язків з дитиною. Ставиться акцент на винятковості зв'язків дитини з матір'ю – єдиною по-справжньому малюкові дорослою людиною. Роль матері вбачається у тому, що вона захищає своє дитя, оберігає від небезпек. Вивчення ролі материнської турботи обмежується виявленням відставання і психічних аномалій у дітей, які виховувалися поза сім'єю, у розлуці з матір'ю. Позбавлення материнської турботи з подальшою психічною депривацією в сирітських установах, катастрофічно позначається на соціальному, психічному і фізичному здоров'ї дітей. Більшості покинутих дітей не вистачає особистої уваги та емоційного стимулювання, необхідного для розвитку, у них спостерігаються важкі ушкодження особистості, самосвідомості та інтелектуального розвитку.

З моменту зародження суспільства людину цікавили питання норм поведінки у соціумі. Духовна сторона – це мораль і моральність. «Моральність – це правила, що визначають поведінку; духовні і душевні якості, необхідні людині в суспільстві, а також виконання цих правил, поведінка». «Мораль – правила моральності, а також сама моральність». Моральні закони покликані охороняти духовні підвалини суспільства. Бо тільки моральність відрізняє людину від тварини і людський соціум від звірячої зграї.

Сукупність основних моральних законів ми знаходимо у письмових джерелах давнини. У Біблії ми читаємо: «Не вбивай ...», «... примирись з братом твоїм ...», «... мирись з суперником твоїм ...», «... подай тому, хто просить ...» [6].

Моральні якості людини не передаються у спадок, а виробляються у процесі праці і

виховуються в кожному.

«Духовно-моральне виховання» – це процес, який сприяє формуванню моральних почуттів (совісті, боргу, відповідальності), морального обличчя (терпіння, милосердя), моральної позиції (здатності до розрізнення добра і зла, готовності до подолання життєвих випробувань), моральної поведінки (готовність служіння людям, прояв доброї волі особистості).

У всі віки дітям прищеплювали моральну вихованість, вона цінувалася людьми. В даний час моральні орієнтири розмиті, підростає покоління можна звинувачувати в бездуховності, агресивності, почастишали випадки дитячої злочинності.

Моральне виховання – це педагогічний процес моральної соціалізації школярів, спрямований на організацію засвоєння ними соціального морального досвіду і здійснення їх моральної підготовки, завдяки чому відбувається моральне формування і включення особистості дитини у систему доступних йому суспільних відносин.

Особливого підходу в даному аспекті потребують діти, які відчують так зване «приховане» соціальне сирітство, що пов'язане з погіршенням умов життя сім'ї, падінням її етичних засад і зміною ставлення до дітей, аж до їх повного витіснення з сім'ї або жорстоко поводження з ними. У соціально неблагополучних родинах нерідко діти вже з раннього дитинства залишені на самих себе. На перший погляд, вони досить самостійні, тобто, рано оволодівають навичками самообслуговування, але при цьому спостерігається виражена байдужість до навколишнього: предметів, книг, людей, до спілкування з ними. Вкрай несприятливо на всьому подальшому розвитку дитини позначається відсутність «значимих» дорослих, що забезпечують йому відповідну вікову ситуацію розвитку, що запускають механізми наслідування, які забезпечують освоєння своїх соціальних ролей, вступом в активну соціально-культурну взаємодію. Саме тут має виникнути розуміння значущості навчання для здійснення всіх своїх «хочу». У цей же період відбувається активне відпрацювання вищих психічних функцій у процесі пізнання навколишнього. За відсутності значущих дорослих у дітей не виникає «бачення» своїх подальших життєвих перспектив, не з'являється бажання діяти «по-дорослому». Часто вони і виростають, не вмючи «хотіти»: чи не хочуть нічого, або хочуть усе і відразу. Пізнання навколишнього не має активного, спрямованого характеру. У такої дитини не складаються взаємини, які ближче до підліткового віку набувають усе більшої значимості. Більш вираженими стають конфліктність, захисні реакції, наростають невротизації. Дитина починає шукати середовище, де вона почувалася б потрібною, більш успішною, рівноправною – і нерідко у новому середовищі долучається до девіантної форми поведінки [8].

Інтерес до себе породжує потребу порівнювати себе з іншими, оцінювати себе, розбиратися у своїх почуттях і переживаннях. Формується уявлення про власну особистість. У моральному плані дитина починає керуватися у своїй поведінці тими моральними переконаннями, які вона засвоює під впливом навколишнього середовища (сім'ї, однолітків, педагогів).

Виховання дітей у закладах закритого типу порушує природний процес формування особистості та соціалізації дитини. Діти-сироти – це особлива вікова та соціальна категорія населення, що характеризується цілою низкою проблем. Формування особистості дитини-сироти відбувається у стані психічної депривації, що негативно впливає на розвиток емоційно-особистісної сфери, як наслідок, моральні переживання дітей даної категорії, призводять до змін морального самопочуття дитини. Тому можна припустити, що порушення розвитку емоцій несприятливо впливає на формування моральних еталонів депривованих дітей. Відсутність або девіантна турбота значущого дорослого знижує здатність дитини до інтеріоризації. Соціальна «ситуація розвитку» перетворюється для дитини у «ситуацію неможливості», сприяє виникненню у неї загальної напруженості і розвитку на цьому фоні важких афективних станів.

Емоційний вплив навколишнього середовища дитини чинить вирішальний вплив на її фізичний, психічний і інтелектуальний розвиток. Позитивний емоційний контакт сприяє

більш швидкому і кращому засвоєнню складних моральних норм, принципів суспільного життя, правил. Особливий інтерес в емоційній сфері і формуванні моральних еталонів представляють відмінності між дітьми, які виховуються у дитячих садках і в дитячих будинках. Розвиток емоційної сфери впливає на формування перших соціально-моральних еталонів, пов'язаних з поняттями «хорошого», «поганого», «доброго» і «злого», дошкільнята починають поступово на основі цих еталонів диференціювати людей за даними критеріями.

«Добро» і «Зло» є етичною характеристикою людської діяльності, розмежовує моральне й аморальне. Тому все, що спрямоване на створення, збереження і зміцнення блага, є добро. Зло ж є знищення, руйнування того, що є благом. Особливо стоїть питання «Добра» і «Зла» у середовищі вихованців дитячих будинків, які мають спотворені уявлення про моральні категорії «Добра» і «Зла». Діти з дитячого будинку погано орієнтуються у виборах адекватних еталонів. Це пов'язано не тільки з умовами виховання дітей-сиріт, але й з неадекватністю у формуванні моральних еталонів. У дітей, які виховуються в умовах дитячого будинку, у зв'язку з відсутністю уявлень, хто такі «близькі, рідні люди», відсутня диференціація дорослих на «своїх» і «чужих». Причиною відсутності диференціації у відносинах з людьми, є деформації емоційно-моральних еталонів: «добре – погано», «добре – зле».

У процесі морального виховання важливим є розуміння наступних категорій.

Моральність – охоплює моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінку людей. Моральність треба розглядати у двох основних вимірах – як складову історичного духовного досвіду, а також – у формі віддзеркалення цього досвіду в житті конкретних людей. А що лишається робити дітям, в яких не має родини?

Коли мова йде про дітей-сиріт, то, звичайно, мається на увазі, бездоленість, складна поведінка. Не розуміння цінностей істини, добра, краси, любові.

Процес морального виховання ґрунтується на певних принципах.

Основні принципи такі: цілеспрямованість виховання передбачає спрямування виховної роботи на досягнення основної мети виховання – всебічно розвиненої особистості, підготовки її до свідомої та активної трудової діяльності, обов'язковий зв'язок виховання з життям. Суть принципу полягає в тому, що виховна діяльність має орієнтувати особистість на необхідність жити у суспільстві, єдність свідомості та поведінки у вихованні. Найкращі умови для спілкування й відокремлення створюються в колективі [8].

Література:

1. Асанова Н.К. Психосоциальное развитие младенцев и детей, воспитывающихся в учреждениях: Методическое пособие /Под ред.Н.К.Асановой.- М.: Институт детской психотерапии и психоанализа, 1997.- 32 с.
2. Божович Л.И. Особистість і її формування в дитячому віці. - М, 1968, 464с.
3. Божович Л.И. Соціальна ситуація та рушійні сили розвитку дитини. // Психологія особистості. Тексти. - М, 1982.
4. Божович Л.И. Етапи формування особистості в онтогенезі. // Питання психології, 1979, № 4, с.23-34
5. Виготський Л.С. Зібрання творів: У 6 т. Т.3. Проблеми розвитку психіки. / Під ред. А.М.Матюшкін. - М: Педагогіка, 1983.
6. Новий Заповіт від Матвія, глава 5.
7. Психологія самосвідомості. Хрестоматія. - Самара: Бахрах-М, 2000, 672 с.
8. Формування особистості в перехідний період від підліткового до юнацького віку. / Під ред. И.В.Дубровіна. - М: Педагогіка, 1987, 184 с.

У статті розглядаються особливості морального виховання за умови врахування попереднього життя дитини, що було джерелом формування у неї труднощів у соціалізації та самореалізації.

Ключові слова: адаптація, діти-сиріти.

В статье рассматриваются особенности нравственного воспитания при условии учета предыдущей

жизни ребенка, что было источником формирования у него трудности в социализации и самореализации.

Ключевые слова: адаптация, дети-сироты.

The article discusses the features of moral education provided, based on previous life of the child, which was source of his difficulties in socialization and self-realization.

Keywords: adaptation, children-orphans.